

Jiráček, Jiří

Některé rusko-anglické typologické shody v gramatickém systému na rozdíl od češtiny (s přihlédnutím k dalším slovanským jazykům)

Opera Slavica. 1991, vol. 1, iss. 2, pp. 18-23

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/115678>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

**NĚKTERÉ RUSKO-ANGLICKÉ TYPOLOGICKÉ SHODY
V GRAMATICKÉM SYSTÉMU NA ROZDÍL OD ČEŠTINY
(s přihlédnutím k dalším slovanským jazykům)**

Jiří Jiráček

0. V současné době s potěšením konstatujeme, že si posluchači našich vysokých škol filologického zaměření po mnoholeté přestávce vynuceně nepříznivými vnějšími společenskými okolnostmi opět volí studium ruštiny v kombinaci s některým z hlavních západoevropských jazyků, zejména s angličtinou.

Při studiu gramatické stavby současné ruštiny se pochopitelně snažíme porovnávat s jazykem mateřským, tj. českým, což má tu velkou přednost, že jde o geneticky i typologicky příbuzný jazyk slovanský. Jsou však některé úseky jazykového systému, v nichž se ruština s češtinou rozcházejí a ruština se v nich, jakkoli se to zdá být paradoxní, typologicky sblízuje se západoevropskými jazyky. Máme zde na mysli angličtinu, němčinu a francouzštinu. V těchto případech může pomoci porovnávání s těmito jinak typologicky poměrně vzdálenými jazyky, resp. aspoň poukaz na paralelní jevy v nich.

1. SHODY V MORFOLOGII

Na některé rusko-anglické shody v oblasti morfolgie jsme již před časem upozornili ve svém příspěvku předneseném na mezinárodní konferenci rusistů v Nitře (Иррачек, 1974, s. 54-55).

1.1. Uvedli jsme rusko-anglické typologické analogie např. z oblasti stupňování adjektiv, srov. analytický postup v ruštině: приятный - более приятный - самый (наиболее) приятный a v angličtině: agreeable - more agreeable - most agreeable, avšak syntetický postup v češtině: příjemný - příjemnější - nejpříjemnější.

1.1.1. Totéž se ovšem týká i tvoření komparativu a superlativu adverbií: rus. красиво - более красиво - наиболее красиво, angl. beautifully - more beautifully - most beautifully, avšak čes. krásně - krásněji - nejkrásněji.

1.2. U substantiv jsme zjistili tyto rusko-anglické paralely na rozdíl od češtiny v oblasti kategorie čísla:

1.2.1. Dva různé funkčně diferencované tvary v množném čísle: rus. пьѣа - (1) пьѣа, tj. pl. = sg., užije-li se tohoto substantiva v hromadném významu, čili pojmenováváme-li druh

potravu (ловить рыбу :: v češtině *chytat ryby*) nebo ekonomickou hodnotu (В этой реке много рыбы :: čes. *V této řece je mnoho ryb*); (2) *рыбы* - v ostatních případech, zejména, pokud máme na mysli různé druhy ryb (костистые рыбы, в аквариуме много рыб).

Anglické substantivum *fish* má podobně jako rus. *рыба* rovněž dva možné tvary pro plurál: (1) *fish* jako kolektivum a (2) *fishes* pro označení jednotlivých ryb.

1.2.2. V oblasti pluralia tantum:

rus. овощи - angl. *vegetables*, avšak čes. *zelenina*, tj. pouze tvar jednotného čísla.

1.3. U zájmen jde o zajímavou rusko-anglickou paralelu: rus. сам - (*my, your...*) *self*¹ i один - *alone*,² srov. spojení совсем один s angl. *quite alone*, s něm. *ganz allein* a franc. *tout seul*.

V češtině funguje naproti tomu v obou významech zájmeno *sám*, srov.:

Č*: *Sám* jsem to viděl. - Žil zcela *sám*.

R: Я сам это видел. - Он жил совсем один.

A: I myself have seen it. - He lived quite alone.

1.4. Jen na okraj zaznamenáváme ještě ojedinělou rusko-anglickou shodu při současné odlišnosti od češtiny u předložek:

rus. жить в деревне - angl. to live *in the country*, avšak čes. žít na venkově.

1.5. Poměrně závažné rusko-anglické paralely na rozdíl od češtiny zjišťujeme v oblasti sloves.

1.5.1. Jde např. o běžné užívání přechodníků, srov.:

R: Увидев свет в окне, я поднялся вверх.

A: Having seen the light in the window I went upstairs.

Č: Když jsem uviděl světlo v okně, šel jsem nahoru.

1.5.2. Příznačnou rusko-anglickou typologickou shodou je obligátní vyjádření podmětu, srov.:

rus. он читает - angl. *he is reading* :: čes. čte.

2. SHODY V SYNTAXI

Všechna doposud uvedená porovnávání, která si nečiní nárok na úplnost, se týkají, jak již bylo řečeno na začátku, převážně morfologie. V tomto příspěvku bychom se chtěli poněkud podrobněji zabývat pozoruhodnou rusko-anglickou typologickou shodou (při rusko-české diferenci) v oblasti syntaxe.

2.1. Všimněme si ruských infinitivních konstrukcí se spojkou *чтобы*, jimiž se zkracují vedlejší věty účelové, má-li mluvčí ve větě řídicí i ve větě vedlejší na zřeteli téhož činitele (i když jde o vyjádření neosobní).³ Srov.:

R: Он работает (для того), чтобы разбогатеть.

A: He works (so as, in order) to become rich.

V češtině je však kondicionál, nikoli infinitivní vazba: *Pracuje, aby zbohatl.*

Ruština se zde shoduje také s němčinou a francouzštinou:

N: Er arbeitet, um reich zu werden.

F: Il travaille pour s'enrichir.

Z ostatních slovanských jazyků postupuje shodně s ruštinou kromě běloruštiny a ukrajinštiny ještě polština, jak uvádí např. K. Horálek (1962, s. 410), jejíž infinitivy se spojkou *żeby* tvoří paralelu k zmíněným ruským infinitivním konstrukcím, srov.:

P: Pracuje, żeby zбоgacić się.

Avšak:

S: Pracuje, aby zбоhatol.

SCH: Radi da bi se obogatio.

Čeština má zde oporu v latině, srov.: *Laborat, ut dives fiat* (konjunktiv, nikoli infinitiv).

Překvapuje situace ve francouzštině, která se zde rozchází s latinou, ačkoli francouzština, jak známo, vznikla z lidové (vulgární) latiny, kterou finské vojsko rozšířilo v provinciích.⁴

Pro ilustraci uvedme ještě několik dalších účelových souvětí se shodným podmětem ve větě hlavní i vedlejší:

R: Я здесь (для того), чтобы выполнить свой долг.

A: I am here (in order, so as) to fulfil my duty.

N: Ich bin hier, um meine Pflicht zu erfüllen.

F: Je suis là pour accomplir mon devoir.

P: Jestem tutaj, żeby spełnić swój obowiązek.

Avšak:

Č: Jsem zde, abych splnil svou povinnost.

S: Som tu, aby som splnil svoju povinnosť.

SCH: Ovde sam da ispunim svoju obavezu.

L: Hic sum, ut officium meum servem.

R: Не прикасайся того, чтобы не умереть.

A: Don't touch it, lest you die.

N: Berühre das nicht, um nicht zu sterben.

F: Ne le touche pas pour ne pas mourir.

P: Nie dotykaj tego, żeby nie umrzeć.

Avšak:

Č: Nedotýkej se toho, abys nezemřel.

S: Nedotýkaj sa toho, aby si nezomrel.

SCH: Ne takni se toga da te ne ubije.

L: Noli id tangere, ne moriaris.

R: Мы едим, чтобы жить; мы не живем, чтобы есть.

A: We eat to live; we don't live to eat.

N: Wir essen, um zu leben; wir leben nicht, um zu essen.

F: Nous mangeons pour vivre; nous ne vivons pas pour manger.

P: Jemy, żeby żyć; nie żyjemy, żeby jeść.

Avšak:

Č: Jíme, abychom žili; nežijeme, abychom jedli.

S: Jeme, aby sme žili; nežijeme, aby sme jedli.

SCH: Jedemo za da živimo; ne živimo za da jedemo.

L: Edimus, ut vivamus; non vivimus, ut edamus.

2.1.1. Uvedme ještě příklad na infinitivní konstrukci v ruštině v účelové větě, je-li realizátorem děje pojmenovaného verbem finitem ve vedlejší větě osoba, která je ve větě řídící vyjádřena dativem:

R: Чтобы не опоздать на поезд, нам пришлось всю дорогу бежать.

A: In order not to miss the train, we had to run all the way.

N: Um den Zug nicht zu versäumen, mußten wir den ganzen Weg laufen.

F: Pour ne pas manquer le train nous avons dû courir tout le chemin.

P: Żeby się nie spóźnić na pociąg, musieliśmy całą drogę biec.

Avšak:

Č: Abychom vlak nezmeškali, museli jsme celou cestu běžet.

S: Aby sme vlak nezmeškali, museli sme celú cestu bežať.

SCH: Da ne zakasnim na voz, morali smo čitav put trčati.

L: Nobis diu currendum erat, ne sero veniremus.

2.1.2. Má-li mluvčí na zřeteli ve větě řídící i ve větě vedlejší dva různé činitele, přičemž nejde o vyjádření neosobní, pak se infinitivní vazba v ruštině, angličtině atd. neuplatňuje:

R: Он умер, чтобы мы могли жить.

A: He died that we might live.

N: Er starb, damit wir leben.

F: Il mourut pour que nous vivions (subjonctif).

P: Umarł, byśmy żyli.

3. Shrňeme-li vše, co jsme dosud uvedli, můžeme zjištěné rusko-anglické paralely lišící se od češtiny rozdělit do dvou základních skupin:

(1) paralely týkající se v podstatě pouze jednotlivých lexikálních jednotek;

(2) paralely týkající se gramatického systému.

Do první skupiny patří shody v kategorii čísla u substantiv рыба - fish a овощи - vegetables, dále u zájmen výrazové rozlišení сам :: один, self :: alone a konečné shoda předložkové vazby в деревне - in the country.

Mnohem závažnější je ovšem skupina druhá, do níž zařazujeme systémové jevy, ať už jde o složené tvary komparativů a superlativů adjektiv a adverbii, o obligátní vyjádření podmětu, o běžné fungování přechodníků či o infinitivní konstrukce ve vedlejších větách účelových při shodě podmětů ve větě hlavní a vedlejší. Tvoreni složených tvarů při stupňování adjektiv a adverbii, jakož i závazné vyjadřování podmětu na rozdíl od češtiny svědčí o určité analytičnosti v současné ruštině.⁶ V tomto ohledu vykazuje ruština jisté typologické příbližení západoevropským jazykům. Je velmi obtížné popsané rusko-západoevropské paralely lišící se od češtiny a řady dalších slovanských jazyků náležitě vysvětlit, především jejich

genezi, příčin bude patrně více. Domníváme se, že jedním z katalyzátorů analytismu v ruštině mohla být francouzština, která měla v kulturním životě vyšší ruské společnosti a vůbec ve vzdělaných jejích kruzích koncem 18. a v první polovině 19. století, tj. právě v době dotváření normy současně spisovné ruštiny, výsadní postavení.⁷ Užívání infinitivních konstrukcí v jistém typu vět účelových (ale nejen v nich) sblížuje ruštinu zase s aglutinačními jazyky, blíže o tom K. Horálek (1953, s. 154).

POZNÁMKY:

- 1 Zde se ruština shoduje rovněž s němčinou a francouzštinou, srov. rus. *сам с нем. selber, selbst* a s franc. *moi-...mème*.
- 2 Srov. také rus. *один* s něm. *allein* a s franc. *seul*.
- 3 Častější užívání infinitivu (jako samostatného predikátu, v platnosti minulého času, ve vedlejších větách, zejm. účelových) je příznačné pro všechny tři východoslovanské jazyky, viz HORÁLEK 1962, s. 413).
- 4 Tato vulgární latina se smísila s domácími dialekty (s iberštinou a keltštinou), čímž vznikly jazyky galorománské, tj. dnešní francouzština, okcitanština (provensálština), rétorománština a sard(in)ština, pokud je považována za samostatný jazyk. Blíže o tom A. KLÉGR - P. ZIMA (1989, s. 199n.).
- 5 Příklad jsme převzali od K. Horálka (HORÁLEK 1953, s. 252).
- 6 O tom, že se v ruštině více než v češtině uplatňuje analytičnost, psal již svého času K. Horálek (1953, s. 154).
- 7 Pokud jde o stupňování adjektiv a adverbii, rozhodující vliv na ruštinu mohla mít ze západoevropských jazyků francouzština již z toho důvodu, že ve francouzštině na rozdíl od angličtiny a němčiny je tvoření složených tvarů pro komparativ a superlativ až na několik málo výjimek jediným možným způsobem.

*ZKRATKOVÉ SYMBOLY:

- A - angličtina
- Č - čeština
- F - francouzština
- L - latina
- N - němčina
- P - polština
- R - ruština
- S - slovenština
- SCH - srbocharvátština

LITERATURA:

- HORÁLEK, K.: K charakteristice ruštiny. In: *Kniha o překládání*. Praha 1953, s. 148-174.
- HORÁLEK, K.: O překládání infinitivních konstrukcí. In: *Kniha o překládání*. Praha 1953, s. 247-257.
- HORÁLIA, S.: Úvod do studia slovanských jazyků. Praha 1962.
- KLÉGR, A. - ZIMA, P. a kol.: *Světém jazyků*. Praha 1989.
- ИИРАЧЕК, Й.: Русско-английские морфологические параллели в отличие от чешского. В сб.: *Международная методическая конференция русистов "Теоретические и методические проблемы преподавания русского языка"*. Тезисы докладов и выступлений. Нитра 1974, стр. 54-55.

РЕЗЮМЕ

НЕКОТОРЫЕ РУССКО-АНГЛИЙСКИЕ ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ
 В ГРАММАТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ В ОТЛИЧИЕ ОТ ЧЕШСКОГО
 (с учетом и других славянских языков)

Установленные нами русско-английские параллели, отличающиеся от чешского языка, можно разделить на две основные группы: (1) параллели, касающиеся только отдельных лексических единиц (*овоми* - англ. *vegetables* :: чеш. *zelenina*; *сам* - *один*, англ. *self* - *alone* :: чеш. *sám I* - *sám II*) и (2) параллели, касающиеся грамматической системы языка. В статье исследуются прежде всего последние, т. е., напр., параллели в области образования степеней сравнения прилагательных и наречий (*более приятный* - *самый приятный*, англ. *more agreeable* - *most agreeable* :: чеш. *příjemnější* - *nejpříjemnější*) и, особенно, употребление инфинитивных конструкций в придаточных предложениях цели при совпадении подлежащего в главном и в придаточном предложениях (*Мы едим, чтобы жить* - англ. *We eat to live* :: чеш. *Jíme, abyčom žili*). Русский язык здесь, в отличие от чешского, типологически совпадает еще, напр., с немецким и французским языками, в области славянских языков с белорусским, украинским и польским.